

ראש השנה מצוות השופר

מבוא

ראש השנה נקרא "ברהן סרקה", ובעברית "זריחת האור", הוא אור השנה החדשה. זוהי זריחת האור הראשון, שברא ה' אלוקים במעשה בראשית. על פי מנהגה של הקהילה, השנה מתחילה בחודש ניסן, כפי שנאמר בתורה. ראש חודש ניסן ראשון וראש הוא לכל חודשי השנה. עם זאת, הקהילה מאמינה שתחילת בריאת העולם והאדם היתה בתשרי ולא בניסן. שמו הנוסף של ראש השנה הוא "תזכר אברהם" כלומר זכירת אברהם, שכן על פי המסורת של הקהילה עקדת יצחק היתה בראש השנה. בערב החג כולם ירדו לנהר, לרחוץ, לטבול ולהיטהר לקראת החג. לאחר הטבילה לבשו בגדי לבן או בגדים אחרים, חדשים או מכובסים, וקבלו את החג. בשמחה וברעדה צעדו כולם לבית הכנסת (מסגיד). למחרת היום מוקדם בבוקר היו מתכנסים בבית הכנסת, במרכז הכפר, ומתחילים בתפילת הבוקר. ביום זה נהגו הכהנים לקרוא בספר מיוחד הנקרא אצל הקהילה "גדלה אברהם". הספר מספר על מותו של אברהם אבינו. מיד לאחר תפילת הבוקר היו יוצאים לחצר בית הכנסת ושם קידשו הכהנים על "מסוואית" (לחם מיוחד הנאפה לכבוד חג ראש השנה), ולאחר הקידוש הכהנים בצעו מהפת וחילקו לקהל. מיד בתום הטקס כל אחד הלך לביתו לסעוד את סעודת החג. כך עבר לו יום ראש השנה בתפילה, בסעודה ובלימוד תורה עם הכהנים. יום ראש השנה אסור במלאכה בשדה, ברם מלאכות הקשורות לחצר הבית – כגון הכנת אוכל והבערת אש לצורך בישול – לא נאסרו. בצאת החג התחילו ההכנות לקראת עשרת ימי תשובה.

מדוע אין תוקעים בשופר לפי מנהג העדה?

האם מצוות התקיעה בשופר בכל אתר ואתר הינה הלכה למשה מסיני או מדרש הלכה של חז"ל? לעיתים עיון במסורת העדה מלמדת רבות על אופן התפתחותה של התורה שבעל פה.

סיכום הדיון: מצוות השופר התפתחה לאורך הדורות. מהמקדש לגבולין.

התורה אינה מצווה במפורש על תקיעת שופר בראש השנה אלא מצווה "יום זכרון תרועה יהיה לכם". היעדר מצוות השופר בולטת גם בתיאור ראש השנה בספר נחמיה שאינו מזכיר כלל תקיעה בשופר. המצווה על כל אחד מישראל לשמוע תקיעת שופר נלמדת ממדרש חז"ל על הפסוק בתורה. המשנה מציינת את דעת ר' שמעון שמצוות התקיעה הינה רק במקדש, ומלווה את תקיעות החוצצה שבכל ראש חודש במקדש. ייתכן שחכמים הרחיבו את מצוות התקיעה המקורית מן המקדש אל הגבולין באמצעות המדרש. ביתא ישראל לא שמעו על הרחבה זו ופרשו את המצווה כ"יום תפילה במנגינה ותופים" וכינו אותו גם 'בעל מטקע' – חג התופים.

הדיון:

עמדה 1:

כדי לתקוע בשופר ב"יום תרועה" של ראשית השנה צריך ללמוד מ"שופר תרועה" ביום הכיפורים של יובל, שבו מתקדשת שנת היובל - ולהעביר זאת ל"יום תרועה" בראשית כל שנה, ויחד עם זה ללמוד מחוצצרות במסעות המדבר ולהקדים תקיעה שלמה, פשוטה ומאחדת לכל תרועת שבר ומלחמה, ולאחריה - לימוד כזה (המתואר בסוף מסכת ראש השנה) לא הגיע לאבות 'בית ישראל' מעולם, וגם אינו מתאים לדרכיהם בהבנת ה'אורית'.
(הרב יואל)

קושיה

תשובתו של הרב יואל שליט"א בנויה על ההנחה שהדרשות יצרו את ההלכות, אך לא כך לימדנו רבינו הרמב"ם בהקדמתו למשנה:

"דע כי כל מצווה שנתן הקב"ה למשה רבינו ע"ה ניתנה לו בפירושה, היה אומר לו המצווה ואחר כך אומר לו פירושה ועניינה. וכל מה שהוא כולל ספר התורה ... והפירוש הוא היה כולל עניינים. והיו כותבים המצווה ולומדים על פה הקבלה. וכן אמרו רבותינו ז"ל בברייתא (בת"כ) וידבר ה' אל משה בהר סיני מה תלמוד לומר בהר סיני והלא כל התורה כולה נאמרה מסיני, אלא לומר לך מה שמיטה נאמרה בכלליה ובפרטיה ודקדוקיה מסיני, אף כל המצוות כלליהן ופרטיהן ודקדוקיהן מסיני. (לוי יצחק חריטון)

תשובה #1:

הערה לתשובת לוי יצחק חריטון:
השופר והתרועה מוזכרים עשרות פעמים במקרא.
בשום מקום לא הוזכרה תקיעת שופר באחד לחודש השביעי.
יתר על כן בספר נחמיה (ז, עב-ח, יב) תיאור מפורט של האחד לחודש השביעי.
מוזכרים שם קריאה בתורה, הסברתה לעם, אכילה, שמחה - אך לא תקיעת שופר!
כיצד נסביר את היעדרותה של תקיעת השופר מכל ספרי המקרא?
לדעתי השאלה אחרת:
ברור שקהילת ביתא ישראל לא הכירה מסורת של תקיעת שופר, אחרת הייתה כמובן מאמצת אותה, זו מצוה קלה מאוד, וגם טקס מרגש.
השאלה היא מה זה מלמד על זמן היפרדותה של קהילת ביתא ישראל מהמיינסטרים.
מתי התייעוד העתיק ביותר שיש לנו על תקיעת שופר? (יוסי זיו)

תשובה #2:

הנה דברי הרמב"ם עצמו בהלכות ממרים, ומהם תראה שגם אצל הרמב"ם יש מרחב שלם בין דברי הקבלה שאין בהם מחלוקת ולא יכולה להיות, לבין כל מה שלמדו חכמים מן התורה במידות שהתורה נדרשת בהן ומדעתם, ובמרחב הזה לא היו מחלוקות כל עוד הכריע בית הדין הגדול בכל מחלוקת - ובהלכות קידושין קרא הרמב"ם למרחב הזה "דברי סופרים" ביחס לקידושי כסף, אף שברור שהם יוצרים קידושין של תורה לכל ההלכות - וד"ל ואכמ"ל - אין ספק אצלי, שאילו הכיר הרמב"ם את מגילות קומראן וספרי בית שני, היה מרחיב עוד יותר את ההגדרות האלה. (הרב יואל בן נון)

תשובה #3:

לדעתו של ר' שמעון בר יוחאי, אין תקיעות אלא במקדש.
היו אלה חז"ל שהרחיבו את החוק המקראי מהמקדש לגבולין. (מאיר בר אילן)

תמיכה:

שמעתי בשיעור של הרב אייל ורד בשם הרב שרקי שכיוון שעיקר התקיעה הייתה בבית המקדש ולא במדינה, שימרו בביתא ישראל את הדין הזה ולא תקעו. (ידידיה שחור)

קושיא על תשובה 4:

אם בית ישראל שימרו את המנהג להימנע מתקיעה בשופר מחוץ לבית המקדש,

מדוע הקריבו קורבנות מחוץ למקדש עד ימי פייטלוביץ? (ליאור גולג'יר)

מענה לקושיא זו

הקרבת קורבנות מחוץ למקדש נהגה ביב בימי בית ראשון ובמקדש חונוי בימי בית שני. באזורים אלו עברו/ישבו ביתא ישראל בדרכם לאתיופיה. יתכן שזה המקור למנהגם לקיים הקרבה מחוץ למקדש שבירושלים. לעומת זאת, סביר להניח, שכאשר התקבעה תקנת חז"ל לתקיעת שופר בגבולין, הם כבר היו מנותקים ממסורות העם היהודי. (יוסי זיו)

ראש השנה מקורות למצוות התקיעה בשופר

מצוות התורה:

הראשון לחודש השביעי

(1) ויקרא – פרשת בהר

"..."

(2) במדבר יט א

ובהודש השביעי באחד לחודש מקרא-קודש יהיה לכם כל-מלאכת עבודה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם:
והקרבתם אישה... (מקרא)

(3) תקיעה בחצוצרות:

*לעת צרה:

במדבר י, ט.

"וכי תבואו מלחמה על ארצכם על הצר הצורך אתכם על הצר הצורך אתכם והרעותם בחצוצרות"

*בראש חודש:

(3) "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חודשיכם ותקעתם בחצוצרות על עלותיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזיכרון לפני אלוהיכם אני ה' אלוהיכם". (במדבר י' ו')

תקיעה בשופר ביובל

ויקרא כה, י'

והעברת שופר תרועה בחודש השביעי בעשור לחודש ביום הכפרים תעבירו שופר בקל-ארצכם

(תורה)

תקיעה בשופר בראש חודש – במקדש?.

תהילים פא:

(4) "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו. כי חוק לישראל הוא..."

מסורת יהודי אתיופיה:

ביתא ישראל לא נהגו לתקוע בשופר כלל אלא להתכנס לתפילה המלווה בנגינת הקייסים כבכל חג.

חז"ל:

המשנה:

(2 פרקים ראשונים על קידוש החודש, פרק שלישי תקיעת שופר, פרק רביעי ברכות התפילה)

מצוות התקיעה במקדש

(5) משנה ראש השנה פרק ג

שופר של ראש השנה של יצל פשוט,

ופיו מצפה זָהָב,

ושתי חצוצרות מן הצֶדֶדִין. (מצוות התקיעה בראש חודש)

שופר מאָרְךָ וְחֲצוֹצְרוֹת מְקֻצְרוֹת,

שְׁמֻצוֹת הַיּוֹם בְּשׁוֹפֵר.

בַּתְּעֲנִיּוֹת בְּשֵׁל זְכָרִים כְּפוּפִין,

ופיהן מצפה כָּסֶף,

ושתי חצוצרות בְּאֶמְצֵעַ.

שופר מְקַצֵּר וְחֲצוֹצְרוֹת מְאָרִיכוֹת,

שְׁמֻצוֹת הַיּוֹם בְּחֲצוֹצְרוֹת.

שנה היובל לראש השנה לתקיעה ולברכות.

רבי יהודה אומר: בראש השנה תוקעין בשל זכרים, וביובל בשל יעלים.

תקיעה בשבת בבית המקדש והרחבתו לבית הדין

יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעים, אבל לא במדינה. משחרב בית המקדש, התקין רבן יוחנן בן זכאי, שיהיו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין.

תקיעת השופר בבית הכנסת

וכן מי שהיה עובר אחורי בית הכנסת, או שהיה ביתו סמוך לבית הכנסת, ושמע קול שופר או קול מגלה, אם כן לבו, יצא; ואם לאו, לא יצא.

מדרש חז"ל – האם המצווה במקדש או בגבולין

מדרש ויקרא רבה כט, יב.

רבי יוחנן גריש לויש הוון תבין מתקשין ואמרין תנינן יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה, אם דבר תורה הוא ידחה בגבולים אם אינו דבר תורה אפלו במקדש לא ידחה, עד דאינון תבין מתקשין, עבר פתחא אמרין אמתא מרא דשמעתא גיזיל ונשאל ליה, אילין ושאלין ליה, אמר לון כתוב אהד אומר (ויקרא כג, כד): זכרון תרועה, וכתוב אהד אומר (במדבר כט, א): יום תרועה יהיה לכם, הא כיצד, בזמן שקא בשבת זכרון תרועה, מזכירין אבל לא תוקעין. אמר רבי שמעון בן יוחאי ידחה במקדש שהן יודעין זמנו של חדש ואל ידחה בגבולין שאין יודעין בזמנו של חדש, דאמר רבי שמעון בן יוחאי (במדבר כט, א ב): יום תרועה יהיה לכם ועשיתם אשה, מקום שהקרבנות קריבין.

(חז"ל)